

Tábornok úr, szeresse a magyarokat!

Faragó Ödön színházigazgató az 1918-1919-es kassai impériumváltásról

Élete

Faragó Ödön (1876–1958), a 20. századi magyar színházi élet egyik kiemelkedő alakja Adonyban látta meg a napvilágot egy tehetős, neológ zsidó család gyermekeként. 1896-ban végezte el a budapesti Színművészeti Akadémiát, s ezt követően számos vidéki színházban megfordult színészként. Nyíregyháza után Szegedre, Budapestre, majd Debrecenbe került. 1904 és 1910 között a kassai színtársulatnál játszott, majd 1910-től Kolozsváron rendezett, ahol magán-színiiskolát is nyitott.

A század elején, az Országos Színészegyesület ösztöndíjasaként rövid külföldi tanulmányútra utazott, hogy az osztrák és német színházak életével megismerkedjen. Amellett, hogy a vidéki magyar színházak európai színvonalra emelésén, modernizálásán és anyagi hátterük biztosításán munkálkodott, művészetét a magyar nemzeti állameszme szolgálatába állította. Veszteségként élte meg, hogy Kassa, ahol 1914 őszétől a Nemzeti Színház igazgatói posztját betöltötte, idegen államhoz került. 1938. november 2-át, az első bécsi döntés aláírásának napját a „Feltámadás napjaként” jegyezte be naplójába, hiszen kedvenc városa ekkor egy időre ismét Magyarország része lett.

Noha írásaiban diszkréten hallgatott politikai szerepvállalásáról, Faragó az 1914-ben megalakult Polgári Radikális Párt tagja volt, melynek 1918. november 10-én megalakult kassai szervezetében alelnöki posztot vállalt, s 1918 végén aktívan részt vett a kassai magyar Nemzeti Tanács megalakításában

is. 1918. november 1-jén lelkes szónoklatot mondott a kassai városháza erkélyéről, mely jelenetet Vécsey Zoltán *A síró város* című dokumentumregénye is megörökített.

Faragó is üdvözölte Magyarország köztársasággá alakulását 1918. november 16-án, ám politikai tevékenysége Csehszlovákia létrejötte miatt értelmét veszítette. Habár kezdetben idegenkedett az új államtól, hamar kiderült, hogy a csehszlovák köztársaság demokratikus berendezkedésével is nagyrészt azonosulni tud. A csehszlovák hatóságoktól megkapta az engedélyt, s 1922-ig ő maradt a kassai színház főigazgatója. Később, 1924-ben még egy évadra megkapta ezt a pozíciót. 1918 után természetesen már a szlovák társulattal kellett osztoznia a színház épületén.

Faragó tevékenységét az 1920-as évek elején formálódó csehszlovákiai magyar ellenzéki elit képviselői is támogatták. Sziklay Ferencsel, a magyar pártok kulturális ügyekért felelős referensével együtt dolgozta ki az Országos Színpártoló Egyesület alapszabályait. Naplóbejegyzései szerint még magától Esterházy Jánostól is kapott anyagi támogatást 1933-ban. Erre szüksége is volt, mivel miután elkerült Kassáról, szinte sehol sem töltött el egy évnél hosszabb időt, s fellépései nagy részét veszteséggel zárta.

1926–1927-ben a szegedi színház igazgatói posztját töltötte be, ezt követően pedig rádió-előadásokból, különféle vendégszereplésekből és tanításból próbált megélni. Kilátástalan anyagi helyzete miatt 1930 szeptemberében öngyilkosságot kísérelt meg budapesti lakásában. Ezt követően igyekezett végleg elhelyezkedni Pesten, s a csehszlovákiai fellépések inkább kényszerpályát jelentettek számára.

Faragó Budapesten vészelte át a második világháború végét, a holokauszt azonban az ő magyar identitására is komoly hatás gyakorolt. Az 1946-ban megjelent, a magyar színészetéről szóló kötetébe már önálló fejezetet iktatott be a zsidó színművészek magyar színészetben játszott szerepéről, amely azelőtt elképzelhetetlen lett volna a magát magyar hazafiként definiáló Faragó számára. Élete utolsó évtizedét szerény körülmények között élte le. 1945 után pályája elismeréseként a Magyar Nemzeti Színház szerződtette kisebb szerepekre, és szabadkőműves kapcsolatai révén többször hívták

színháztörténeti előadások megtartására. 1956. október 31-ei naplóbejegyzése szerint ő is lelkesedett a forradalom eszméiért, majd november elején lesújtva jegyezte fel, hogy az orosz tankok bevonulásával egy gyönyörű álmoknak lett vége. 1958. július 28-án hunyt el Budapesten.

Feltehetően még 1943 körül készült el máig kiadatlan műve, amellyel az 1918 utáni szlovákiai és kárpátaljai magyar színészet 25 éves múltjának kívánt emléket állítani, s amelyből az alábbi, 1918 októbere és 1919 augusztusa közti eseményekre összpontosító szövegrészletet közöljük. Az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárában őrzött, több mint kétszáz oldalas munkát részben jegyzeteiből, újságkivágásokból és korábban megjelent esszéköteteteiből szerkesztette össze. A címe alapján színháztörténeti összefoglalónak szánt, de sokkal inkább a visszaemlékezés műfajába sorolható kézirat rövid történetek, naplóbejegyzésekből átvett, személyes, vallomásszerű gondolatok füzére, melyben Faragó iróniával telve emlékezett meg saját pályájáról, sikereiről és csalódásairól. Noha igazi irodalmi értéket nem képvisel, s gyakran oda-vissza ugrál az időben, Faragó írása életszerűen adja vissza, hogy miként élte meg Kassa lakossága az első világháború végét és az 1918–1919-es impériumváltást.⁶⁵¹

651 Az életrajzi bevezetővel és jegyzetekkel ellátott forrást Szeghy-Gayer Veronika, az MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoport tagja, a Kassai Állami Tudományos Könyvtár munkatársa bocsátotta rendelkezésünkre. A biográfia megírásához felhasznált főbb munkák: Faragó Ödön: *A vidéki színészet újjáépítése. Tanulmány*. Kassai Hírlap Nyomdája, Kassa, 1918.; Uő: *Impresszióim*. Singner és Wolfner Könyvkiadó, Budapest, 1912.; Uő: *Írásaim és emlékeim*. Wiko Nyomda, Kassa, 1942.

**Részlet *A szlovenszkói és ruszinszkói
magyar színészet 25 éves története*
1918. évtől a szovjet felszabadítási harcokig
című visszaemlékezésből**

1918 esztendejében, október 12-én kezdtük meg a Kassai Nemzeti Színház ötödik szezonzát. A világháború harmadik telébe mentünk bele. Az előző évek eseményei nem tartoznak szorosán a szlovenszkói magyar színészet történetéhez, de már az 1918. évi színházi évad mintha éreztetné az eljövendő eseményeket. Október 12-én nyitottam a kassai szezont Szomory Dezső *II. József császárával*. Nemes hangú, finom irodalmi munka, az akkori színpadi irodalom kitűnő termése, de a közönség nemigen honorálta magasabb ízlésű ambícióinkat. Telve voltunk egyéb gondolatokkal, mint a Habsburg-császár mániákus hatalomkitöréseivel. Alig értünk el október végéig, máris be kellett zárunk a színházat, spanyoljárvány⁶⁵² miatt.

November elsején újra munkába léptünk vegyes műsorunkkal. Ebben a hónapban a változatos műsor bemutatóként produkálta az aktuálisnak hitt Farkas Imre operettjét: *Túl a nagy Krivánon*. De ezt a munkát helyrehozta Hunyadi László *Erkel* opera bemutatója november 21-én, 29-én.

A vészes hírek mind jobban közeledtek felénk [...] megalakult a Nemzeti Tanács.⁶⁵³ Én rendületlenül állottam a műsorom betartását: Árva László király, az operák, Shakespeare délutáni előadásai és munkáselőadások. A színház munkáján kívülről semmi nem látszott. Hozzászoktattam magam a meglepetésekhez 1914-től 1918-ig. Küzdelmek, akadályok, de a színház mindig az elsőrendű intézmény képét mutatta, ahol semmi zavar nincs, és nem is szabad lenni.

652 A Kassai Nemzeti Színház műsora 1918. október 22. és október 31. között szünetelt a spanyoljárvány miatt.

653 Kassán a (magyar) Nemzeti Tanács 1918. október 31-én alakult meg Molnár Miklós szociáldemokrata politikus vezetésével.

A küzdelem a Nemzeti Tanács megalakulásáig csak akadályversenynek látszott. Nem csináltam semmiből nagy veszélyt. A küzdelem ekkor kezdődött, 1926. októberig, kerek 12 év.⁶⁵⁴ Utána még tovább az utána következő évek. Években, számokban, történesekben csupa égő lángok, hol erős lobo-gással, hol pislákolón. Október 18-án valami kísérteties csend uralkodott Kassán. Valamire vártunk. Aki ezeket az érzéseket sohasem érezte, nem tudja, mi az, várni valamire, amiről tudtuk, hogy jön... háborúveszteség, fájdalmas összetöröttség... bukás... az első napokban megmagyarázhatatlan érzések... üresek az utcák, néhány báméskodó, néhány könnyelmű viháncoló, akik előtt semmi sem szent, komoly érzést nem ösmernek, ezek ténferegnek az utcán, egyébként halotti csend. Ebben a csendben kísérteties, ütemes, nehéz kopogások hallatszanak, mintha ezer nagytalpú vészes visszhangú vascsizmás lábak ütnék az utca üres kövezetét. Katonáság? Idegen katonák uniformisa, már fel is vannak öltöztetve? Rendbe szedve énekelnek, közben taktusra kiabálják: „raz-dva”,⁶⁵⁵ soha nem hallott szláv dal. Álom? Valóság? Ott állok a színházi irodám emeleti ablakában és szédülten nyomom forró homlokom az ablak üvegéhez. Érzem tehetetlenségemet. Senki sincs körülöttem, mindenki elbújt. Magam vagyok. Fizetnünk kell mindenért. Számot kell vetnem magammal. A zűrzavar bennem. Erős felelősség terhel. Színház, előadások, 150 ember kenyere. Egyet éreztem, helyen kell maradnom, küzdenem kell mindennel szemben, mindenkivel, mindenkiért. Egyszerű ember voltam mindig, munkásember, a kötelességteljesítés velem született, bennem élt. Hivatalos helyről semmiféle rendelkezést nem kaptam az első napokban. Mindenki tanácstalanul állt. Biztos tudtam, hogy a rendelkezések jönni fognak, hiszen a történelem tanítása szerint a csehek nagy organizátorok⁶⁵⁶ voltak mindig. Valahogyan éreztem, hogy ezek az idegen katonák nem mint

654 Faragó arra a mintegy 12 évig tartó időszakra gondol, amelyet Kassán, majd 1918 után a csehszlovák állam területén töltött színházigazgatóként vagy a magyar színtársulat vezetőjeként.

655 Egy-két (szlovák). A csehszlovák katonai egységek 1918. december 29-én vonultak be Kassára.

656 Szervezők (latin).

„megszállók“ jöttek rendet teremteni, arra nem is volt szükség. A kassai nép nem volt forradalmi nép. Eleinte tényleg semmi agressziót nem léptettek életbe. Plakátok csak néhány nap múlva jelentek meg a város utcáin. A színház játszotta a megállapított műsorát. Mintha mi sem történt volna, de viszont a közönség távol tartotta magától a színháztól. Magam vígan füttyörészttem, azt gondoltam, „ha majd nem lesz jövedelem, ráérek akkor koldulni”. Este 8 óra után alig lehetett valakit az utcán látni. Többen üzentek: menekülni! Így ment ez napokon át. Az év utolsó napján a csehszlovák hadsereg két tisztje keresett fel, látogatásuk, viselkedésük, hangjuk a legudvariasabb formákat öltötte. Megadták azt a tiszteletet, ami kijár a vendéglátó gazdának, de finoman értésemre adták, hogy ez már nem Magyarország... „vesztett háború, és itt már minden a csehszlovákoké”. Nem kívántam velük semmiféle vitába bocsátkozni. Mi a kívánságuk, kérem? A színházat két napra elkérték saját céljaikra. Természetesen rögtön rendelkezésükre állottam. Anyagiakról semmi szó sem esett. Vitatkoznom nevetséges lett volna, jobbnak tartottam hallgatni. Még aznap összehívtam a színtársulatomat, és kioktattam a tagjaimat, hogy az idegen „vendégekkel” szemben a legudvariasabban viselkedjenek, a háryjánoskodást hagyják el, ők ne legyenek hősök.

1919. január 12-én Lehár *Pacsirta* operettjének bemutatója volt. Természetesen nagy lárma és tüntetés mellett, különösen az első felvonás nagy csárdásjelenetére. Meg kellett ismételni. Az első felvonás után a cseh rendőrtiszt kijelentette, hogy a nők vegyék le a piros-fehér-zöld szalagokat a pártájukról, mert különben betiltja az előadást. A piros szalagok lejöttek a pártákról.

Január 14-én és 15-én megtörtént az első szlovák nyelvű előadás.⁶⁵⁷ Műkedvelők és szokolisták⁶⁵⁸ foglalták le a színházat. Akadtak egyesek, akik szememre vetették, miért „engedtem” át a színházat. Naiv és buta feltevések.

657 Szlovák és cseh műkedvelők a brünni Nemzeti Színház tagjának közreműködésével három rövid, egyfelvonásos darabot adtak elő.

658 Az 1862-ben alapított cseh, később csehszlovák sportegyesület tagjai. Csehszlovákia megalakulása idején a szokolisták félkatonai feladatokat láttak el, s a csehszlovák katonai egységekkel közösen részt vettek többek között Kassa elfoglalásában is.

Ezek távol állottak az akkori események drámai menetétől, annyira, hogy még válaszra sem érdemesíttem őket. Nem ment minden mindig olyan simán. Az a körülmény, hogy a szokolisták gyakran igénybe vették a színházat, igen sok pénzembe került. Nyugodtan állíthatom, hogy kevés ember élt Szlovákiában, aki csehszlovák jótékony célokra annyit áldozott volna, mint én. Egyrészt jószántamból, hogy megértessem a nálam járó küldöttekkel, hogy bár jó magyarnak vallottam magam, minden⁶⁵⁹ humánus intézmény iránt érzésem van. Semmitől sem zárkoztam el. Semmi gátlásuk nem volt, semmi sem zavarta őket. Mindig gyakoribb lett a színházigénylésük. Egyszerűen rám írtak és elvették a színházat, nem kérdezték, miből fizetem a társulatomat. Miután állandóan gyanú alatt állottam, minden szavamra vigyáznom kellett. Az utánam következő magyar direktornak⁶⁶⁰ már jobb dolga volt. Ugyanebben az időszakban megjelent nálam egy szlovák szerkesztő,⁶⁶¹ [aki] – teljes hadfelszereléssel és tört magyarsággal – interjút kért tőlem. Soha még ilyen groteszk helyzetben nem éreztem magam. Az iránt érdeklődött, vajon mit szólnának a kassaiak, ha szlovák színtársulat kezdené meg működését Kassán. Szlovák színtársulat? Kérdeztem. Hát van ilyen? Talán műkedvelők, kérdem. Nem, Prágából hoznánk, mondja. – Na, ezek gyorsan dolgoznak, gondoltam. – Sem az egyik, sem a másik anyagi érdemre nem számíthat. Erre azt válaszolja: majd ad Prága szubvenciót.⁶⁶² Igazgató úr, miért nem kér Prágától szubvenciót? Ezt feleltem: hogy jövök én hozzá. Arcfintoromra minden fájdalmas érzésem kiült. Nem tudok komédiázni, sohasem tudtam. Mit is mondhattam neki? Ehelyett bevittem a lakásomba – a színházban laktam, – megvendégeltem, és több mint egy órán át

659 Azaz minden más nemzetiségű.

660 Igazgató.

661 Ján Hrušovský (1892–1975) vágújhelyi (ma Nové Mesto na Váhom, Szlovákia) születésű szlovák író, újságíró. 1918 végén a csehszlovák katonai egységekkel érkezett Kassára, ahol Edmund Borekkel közösen társalapítója és rövid ideig szerkesztője is volt a *Slovenský východ* című csehszlovák kormánypárti napilapnak. Hrušovský 1919. január első napjaiban látogatta meg Faragót.

662 Anyagi támogatás (latin).

beszélgettem vele őszintén. Ő meglegegedetten távozott. Én ellenben sírva borultam íróasztalomra és aznap ki sem mozdultam a szobámból, még a színpadra sem mentem le. A szlovák szerkesztő azzal a kijelentéssel búcsúzott tőlem: „Ne áltassuk magunkat hiú ábrándokkal, mondjam meg a többieknek is, ez az állapot bizony így fog maradni!” Ez a szerkesztő lapjában őszintén megírta, hogyan fogadtam. Cikkében rokonszenvesen jegyezte meg, igazi színész emberrel ösmerkedett meg, aki egyúttal lelkes magyar, de akiben sok megértő rokonszenves vonást talált. Ez az újságíró-hadnagy persze disztinkció nélkül jött, sapkáján a rózsát sem láttam, nevét ideírom: Hrusovszky szerkesztő. Több ízben szolgálatunkra állott.

Az anyagi felelősség mind nagyobb és nagyobb lesz. A csehszlovák berendezkedés minden területén energikus ujjal mutatja a bal felé tolódást. Igen hajlanak a kommunista irányzatok fele. A színháznál is erős mozgólódások észlelhetők, bár én színigazgatásomtól kezdődően iparkodtam megértetni tagjaimmal, hogy a színház nem magánvállalkozás, ez közös munkaterület, és nekik egyforma érdekeik vannak velem. Hangoztattam: nem vagyok kizsákmányoló, szabad betekintésük van mindenbe, de viszont a fegyelem dolgába[n] nem ösmerem az elnézést. Milyen egyedül voltam. Kesergésemet senkinek el nem mondhattam, kételyeimet senkivel nem közölhettem. Kívülről megtorpannom nem lehetett. Hova mehettem volna? Budapestre? Onnan egy hamis jelszó üldözött: „kitartani, maradni, zászlót el nem hagyni!” A Városi Tanácsnál alig akadt valaki, aki sorsomat megértette volna. Csak a színpad volt a menedékem, a tanítás, a rendezés, néha játszani, hogy elfelejtsem a reám rakott terhek súlyát.

[1919.] január elsejével új név kavargott bele a felizgatott közvéleménybe, új polgármester: Muttnyánszky Vladimír.⁶⁶³ Nagy szerencsétlenség között ez még szerencse volt. Muttnyánszky afféle kijáró fiatal ügyvéd volt,

663 Vladimír Mutňanský (1885–1954) rózsahegy-i (ma Ružomberok, Szlovákia) születésű szlovák politikus, Kassa első (cseh)szlovák polgármestere, aki középiskolai tanulmányait és a Jogakadémiát is Kassán végezte. A két világháború között a Csehszlovák Nemzeti Demokrata Párt színeiben politizált, 1919 és 1923, majd 1930 és 1932 között állt a város élén.

jóakarátú ember, talán jó barát is. Amikor a privát zenekarom a forradalom első napjaiban elhagyott, itt állottam zenekar nélkül, a városban élő zenedvelők beállottak a zenekarba segítségül, így dr. Puky Endre alispán,⁶⁶⁴ dr. Muttnyánszky, Polonyi Elemér,⁶⁶⁵ Hemerka⁶⁶⁶ stb. és lám, Muttnyánszky lett a polgármesterem. Egyidejűleg megjelent az első szlovák lap.⁶⁶⁷ Színházzal nem foglalkozott. Semmibe vette a magyar színházat. Sőt ridegen elutasította az újságírókat megillető helyet.

[A] *Túl a nagy Krivánon, Drótostót, Tót leány* előadásait betiltották. Minden olyan darabot, amely bármily vonatkozásban, ha még rokonérzéssel tárgyalta is a szlovák–magyar népies vonzódást, nem lehetett többé előadnom. Ez súlyos pénztári veszteséget jelentett, mert a közönség szerette ezeket a kedves és ártatlan darabokat.

Egy napon az összes hivatali főnökök katonai behívót kaptak a hadtestparancsnokság épületébe. Minden hivatali főnöknek meg kellett jelenni[e]. Akkor még együtt volt az egész magyar hivatali állami apparátus: dr. Fábry,⁶⁶⁸ az új zsupán⁶⁶⁹ /főispán/ és az összes cseh, francia magas rangú tisztikar

664 Puky Endre (1871–1941) politikus, miniszter. 1906-tól Abaúj-Torna vármegye utolsó magyar alispánja, később kormánypárti programmal parlamenti képviselő, majd képviselőházi elnök Magyarországon. 1932 és 1933 között rövid ideig a Gömböskormány külügyminisztere, majd a Közigazgatási Bíróság elnöke és felsőházi tag volt.

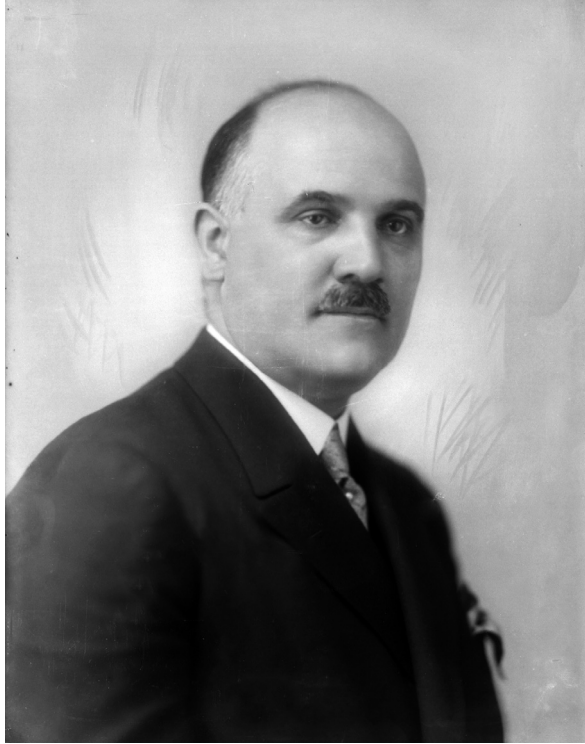
665 Polonyi Elemér (1872–1942) zongoraművész és zeneszerző, 1901-től haláláig a Nemzeti Zenede tanára, később igazgatója volt.

666 Oldřich Hemerka (1862–1946) csehországi születésű zeneszerző, orgonista, karmester. Élete nagy részében Kassán működött.

667 A csehszlovák kormánypárti *Slovenský východ* (1919–1937).

668 Pavel Fábry (1891–1959) szlovák ügyvéd, politikus, aki 1918 végén Kelet-Szlovákiáért felelős kormánybiztos, 1918 októberétől pedig Sáros vármegye zsupánja volt. Abaúj-Torna vármegye zsupánjának csak 1919. november 6-án nevezték ki, mely posztot Ján Sekáčot váltotta. Faragó Sekáčra gondolhatott, mivel Pavel Fábry abaúj-tornai zsupánsága idején, 1919 végén már feltehetően nem volt együtt az egész magyar hivatali állami tisztviselőréteg.

669 Zsupán = az 1923 és 1927 között fennállt csehszlovák közigazgatási egységek, a zsupák (nagy megyék) élén álló személy, lényegében a magyar vármegye főispánjával megegyező funkció.

Vladimír Mutňanský. *Forrás: Kelet-szlovákiai Múzeum, Kassa (VII.9380 – 8446)*

megjelent. Fábry fiatal, temperamentumos szlovák ember, kitűnően beszélt magyarul. Beszédében vázolta a politikai helyzetet, és kijelentésének tartalma és lényege [az] volt, hogy az itt élő magyarság és [az] összes hivatalok vegyék tudomásul, hogy a jelenlegi helyzeten többé változtatni nem lehet. Ez többé nem Magyarország, ez már nem Kassa, hanem Košice. Talán felesleges mondanom, hogy – a nagy terem telve magyar vezető férfiakkal – milyen indulat vett erőt rajtunk. Mindenüktől kifosztottan támolyogtunk le a lépcsőn. Senki senkinek nem szólt. Idegenek lettünk egymáshoz. Mindenki szaladt az otthonába. Olyan lett az ember, mintha börtönben élne. Nincs posta, nincs távirat, nincs levél.

A közönség igen gyéren látogatta a színházat. Megértem őket, de édes Isten, ki ért meg engem?

Február 14-től 19-ig általános sztrájkot hirdettünk.⁶⁷⁰ A színház is csatlakozott a sztrájkhoz, de a színészeimet fizettem. Semmit sem értünk vele. A sztrájk oka: március 15.⁶⁷¹ Szerény keretek között meg akarta Kassa ünnepelni a nagy ünnepet. Fialat leánykák, fiúk serege csoportosul a honvédszobor⁶⁷² körül; a szobrot körülvette az ifúság, [a] tömeg, és énekelni kezdik a Himnuszt, [a] Kossuth-nótát. Beszéd nem hangzott el, mindenki levett kalappal, mély szomorúsággal állott ott. Egyszer csak rohan a cseh rendőrség, szétkergetésre kapott parancsot, de a tömeg nem mozdul, hiába minden. A nemzeti kokárdákat letépi a gyermekekről s a nagyokról. Tülekedés kezdődik, mire a Dóm Kossuth Lajos utcai⁶⁷³ részéből fegyverropogás hallatszik, mely végigsöpri a Szent Mihály-kápolna előtti teret. Mindenki összevissza szalad, egy kis munkásleányka⁶⁷⁴ összeesik, golyótalálat éri. Utána még két-három találat. Még nagyobb lett a riadalom, de perceken belül üres lett az utca. Másnap sztrájk, minden leállott. Nem csak a kisleányka lett az áldozat.⁶⁷⁵

670 A Kassán és országszerte zajló, több napig tartó általános sztrájkot az állami tisztviselői réteg és a munkásság indította.

671 Az 1919. februári sztrájknak természetesen nem volt köze március 15-éhez, hanem a csehszlovák megszállás elleni kollektív fellépésnek volt tekinthető, melyben a munkásság és a tisztviselői réteg egyaránt részt vett. Faragó március 15-ére vonatkozó megjegyzése a továbbiakban tárgyalt március 17-ei incidensre vonatkozik, melyet követően a kassai Munkástanács bejelentette, hogy az eseményekre való tekintettel március 18-án délután az egész városban beszünteti a munkát.

672 A kassai honvédszobrot, Szamovolszky Ödön és Horvay János alkotását, amely egy kuruc harcost és egy vörös sapkás honvédet ábrázolt, 1906. szeptember 9-én, a Szent Erzsébet-dómtól délre fekvő parkban avatták fel. Cseh és szlovák katonák döntötték le az 1919. március 16-ról 17-re virradó éjjel. Másnap nagyobb tömeg gyűlt össze a letakart szoborcsonk körül, s amikor egy férfi megpróbált közelebb jutni hozzá, a katonák a tömegbe lőttek.

673 A kassai Szent Erzsébet-dóm Kossuth Lajos utcai, vagyis keleti részéből, a mai Malom utca (Mlynská ulica) irányából.

674 Az említett munkásleány Hervacsics Aranka volt.

675 A másik áldozat neve: Ördög Ilona.

Következő felhívásokat bocsátottak ki: Munkások! Polgárok! A Munkástanács⁶⁷⁶ vezetősége bejelentette dr. Szekács János zsupánnál,⁶⁷⁷ hogy a tegnapi nap szerencsétlen áldozatait Kassa egész népének részvételével akarja eltemettetni. A Munkástanács vezetősége kijelentette, hogy a rend fenntartásáért a felelősséget elvállalja. A zsupán ennek ellenére sem engedélyezte a temetésen való részvételt. Ezért [a Munkástanács] hétfőn, [az] esti ülésén kimondta, hogy gyásza jeléül kedden délután az egész városban beszüntetik a munkát. Testvérek! E megrendítő gyászban egyesüljön a város minden gyötrött szívű embere. E mélységes fájdalom szomorú gyászünnepén mindenki teljesítse becsületes emberi kötelességet. Testvéri üdvözlettel: a Munkástanács.

Munkások! Polgárok! Véres gyász borult városunk szenvedő népére. Az emberi érzésekkel és jogokkal nem számoló katonai hatalom ártatlan emberek életét oltotta ki. E felháborító eset ellen a kassai Szociáldemokrata Párt Zincone tábornoknál⁶⁷⁸ tiltakozott és fájdalmaink gyógyítására egy semleges bizottság kiküldetését követelte.

Zincone tábornok ez oktan erőszakosságok fölött sajnálkozását fejezte ki, és rögtön intézkedett, hogy Kassa megsértett népének követelését illetékes helyre juttassa. A meggondolatlan erőszak áldozatait Kassa népe saját halottjainak tekinti, és méltóképpen kíséri el utolsó útjára. Testvéri üdvözlettel: a Kassai Szociáldemokrata Párt.⁶⁷⁹

676 A kassai Munkástanács 1918. november 2-án alakult meg, elnöke Horváth Fülöp lett.

677 Ján Sekáč (1882–1964) turzófalvai (ma Turzovká, Szlovákia) születésű szlovák politikus, ügyvéd. 1919 februárjától ő lett Abaúj-Torna vármegye első csehszlovák zsupánja.

678 Attilio Zincone (1869–1939) olasz tábornok, aki többekkel együtt ellenőrző megbízottként tartózkodott ekkor Kassán.

679 A dőlt betűvel szedett szövegrész a kassai szociáldemokraták egy 1919. márciusi plakátjának betűhív átirása.

A temetésen a színtársulat nevében elhelyeztem szomorú hervadó virágainkat. Előzőleg a Városi Tanács nevében dr. Kriebel⁶⁸⁰ h[elyettes] polg[ármester] felhívást intézett a közönséghez, amelyet magam olvastam fel a színházban. Este előadásunk már nem volt. [...]

Minden héten elvették a színházat. Ezt a játékot – mint hatalmi tébolyt, amely labdázott 150 ember kenyerével – nem bírtam tovább. Kértem a zsupanátust: rendeletileg szabályozzák, hány estén kell átengednem egy hónapban a színházat, és mindig díjtalanul? Megkaptam a végzést. Egy szezonra hat estére köteleztek díjtalanul.

Február 21.⁶⁸¹ A színlapkihordómat megverték. A színlapokat összeszakították. Megjelentek a kettős nyelvű rendeletek. Kettős nyelvű színlapokat kellett nyomatnom, persze a „Nem, Nem, Soha” csoport⁶⁸² hazaárulással vádolt meg. Leveleket kaptam Brassóból,⁶⁸³ ott is gyász és fájdalom. Brassó, ez a drága város, a maga nagyszerű közönségével, örökre elveszett számunkra. Mit fogunk a nyáron csinálni? Hova vigyem ezt a sok embert, hogy kenyeret tudjak adni? A színtársulat viselkedéséről nem állíthattam volna olyan bizonyítványt, amely az önfeláldozás, a megértés és a közönség szempontjából kifogástalan lehet.

Március 27-én újra elmaradt az előadás. Ugyanaznap felhívott Koh[o]ut rendőrfőkapitány,⁶⁸⁴ és tudtomra adta, ha az előadásokban bárminő kis

680 Kriebel Edgár (1871–1938) kassai ügyvéd, városi hivatalnok, 1913 és 1919 között Kassa helyettes polgármestere volt. Csehszlovákia megalakulása után a városi jegyzői hivatalban dolgozott.

681 Faragó ebben a bekezdésben visszaugrik néhány februári eseményhez, feltehetően azért, mert a február eleji általános sztrájkot és a március 17-ei eseményeket tévesen összekapcsolta.

682 Faragó itt feltehetően a Területvédő Ligára gondol, melynek nem hivatalos jelszava volt a „Nem, nem, soha”.

683 A kassai színtársulat nyaranta az 1918–1919-es államfordulat után Romániához került Brassóban (románul: Braşov) lépett fel 1918-ig.

684 Jozef V. Kohout cseh hadnagy 1919 januárja és 1920 szeptembere között volt Kassa (első „csehszlovák”) rendőrfőkapitánya.

irredenta tendenciát látna, amelynek provokáció jellege van, azonnal bezáratja a színházat. Válaszom erre az volt, hogy egy hónapon belül színre hozom Smetana *Eladott menyasszonyát* magyar előadásban. Egyszerre megnyihült, jóindulatáról biztosított, és szavát meg is tartotta. Lépésről lépésre kellett bebizonyítanom, hogy bennem nincs más vágy, mint kenyeret adni és élni tovább magyar nyelvünkkel.

Az *Eladott menyasszony* első előadását 1919. április 26-án tartottuk meg. Szokatlan telt ház gyűlt össze. Remek előadás, nagy siker. Alig győztem fogadni a gratulációkat, és ugyanakkor azon gondolkodtam, mi történne, ha előadatnám a *Bánk bánt*?

Május 5-én és 6-án újabb csapás. Két napra a színházat be kellett zárnom, Stefanek hadügyminiszter⁶⁸⁵ halála miatt. [Május] 23-án statárium. Nem tarthattam megint előadást, háromnegyed kilenckor mindenkinek otthon kellett lenni. Délután játszottunk. A kassai közönség ennek ellenére is kitett magáért.

1919. június elseje, szép nyári nap. Lázás csomagolások. Semminek nincs megint gazdája. A csehszlovák csapatok kivonulnak. Egyszerre a színház belső világa is átváltozott. Már közvetlenül a cseh kivonulás előtt éreztem valami titkos, kínos, nyomasztó érzést. Tagjaim, kollégáim furcsa, ferde szemekkel néztek reám. Minden lépésemet figyelték, ellenőrizték. Miért? Eddig sem mondhattam egyesekről valami különös ragaszkodó jóságot. A szellőt, amely Budapest felől fújt, nem éreztem barátságosnak. Ez a nyomasztó érzés ráült a közönségre is, mindenki arca kérdőjelle gőrbült. A színházi előadásokat üres széksorok előtt tartottuk. A zenekarom elment, zenészeim sírva búcsúztak el tőlem. Eleinte szökdöste[k], de amikor híre járt, hogy jön a Vörös Hadsereg, elébe siettek. Sokan tették ezt.

685 Faragó minden bizonnyal Milan Rastislav Štefánik (1880–1919) szlovák politikusra, diplomatára gondolt, aki 1918 októberétől töltötte be a csehszlovák hadügyminiszteri posztot. 1919. május 4-én repülőszerecséltenségben hunyt el. Kassán 1929-ben avatták fel szobrát nem messze az egykori Honvéd-szobor helyén, majd 1933 és 1938 között a kassai Fő utca az ő nevét viselte.

Június elején összehívtam a társulatot. Ettől az időtől kezdve annyi társulati gyűlést tartottak a színészek, hogy a végén többet ülészetek, mint dolgoztak. Felajánlottam nekik ezen a gyűlésen – amit úgysem kerülhettem volna el –, a társulat intézze maga a sorsát. Válasszanak bizalmi férfiakat. A színházról eltávoztam. Parázs verekedés lett a gyűlésből, mindenki parancsolt, mindenki vezér akart lenni. Az esti előadást már nem tartották meg. Júni[u]s 6. Kritikus nap. Egész Kassa tele volt izgalommal. Minden házon lobog a nemzeti zászlónk. Büszke lobogása új reményeket öntött belénk. A Vörös Hadsereg megérkezett. Lelkesedéssel, virágzapporral fogadtuk őket. A Munkástanács másnap átvette a város vezetését. A proletárdiktatúra életbe lépett, a nemzeti zászlókat be kellett vonni és vörös zászlókat helyébe tenni. A színtársulat legnagyobb része azonnal súlyos személlyé, nevezetes tényezővé nőtte ki magát. Mindegyiknek volt valami fontos elintéznivalója. A várost Direktórium vezette. Egyelőre úgy rendelkezett, hogy a színház kezdje meg azonnal a működését, mégpedig a vezetésem alatt. A színházat délutáni, [a] *Remény* előadással nyitottuk meg. A jövedelem felett nem rendelkeztem, de mindenért azért engem tettek felelőssé. Az előadások nívója a nullára szállt alá. Mindenki parancsolt, mindenki összekötő tisztként járt-kelt önmaga és a Munkástanács között. Senki sem akart dolgozni. Furcsa volt nekem ez a világ. A kommunizmusról mindenkinek ferde fogalmai voltak. Akik ezeket az elveket hozták ide, csupa olyan emberek voltak, akik a rabláson kezdték meg szereplésüket. Veszedelmes és rosszakaratú „elvtársakat” ösmertem meg. Az erőszakoskodásuk ragadós volt. Az „elvtárs” elnevezés[t] és megszólítás[t], ennek a szónak magasabb rendűségét, nap nap mellett neveltségessé tették. [A] házkutatások, feljelentések napirenden voltak.

Közben a város legnagyobb öröme megjött Molnár Miklós,⁶⁸⁶ akinek józan, értelmes munkásesztétől és emberi felfogásától várta a város összlakossága, hogy a túrhetetlen, ostoba helyzetben segítsen mint kormánybiztos.

686 Molnár Miklós (1877–1946) a magyar szociáldemokrácia egyik jelentős kassai képviselője az 1918 előtti Magyarországon, illetve a két világháború közötti Csehszlovákiában. 1918 végén a kassai Magyar Nemzeti Tanács elnöke, majd Kassa magyar kormánybiztosa volt.

Molnár Miklós. *Forrás: Kelet-szlovákiai Múzeum, Kassa (VII.9221 - 9014)*

Molnár elvtárs igen sokat tett a kassaiak érdekében, és sokat használt a kommunista eszméknek. A renitens színészek mindent felhasználtak ellenem. Közben felrendeltek Budapestre. A Népbiztosság Közoktatási Osztályának rendelete úgy szólt, hogy az egész társulattal, felszereléssel vonatra ülünk és Egerbe költözködünk. Mellékelem az összes aktáimat, írásaimat, amelyek egyik regényrészletei kassai küzdelmemnek.

Június 11-én a társulat megállapította a szakszervezet rendjét, megválasztotta a tisztikarát, engem mindenből kihagytak. A „kizsákmányoló” bukják el. Egyesek olyan terrort fejtettek ki, hogy teljesen tűrhetetlenné tették a munkát, úgyhogy a Munkástanács felkérésére és hosszas kapacitálás

után dr. Farkas Zoltán⁶⁸⁷ elvtárs vállalkozott a színház népbiztosi vezetésére. A Munkástanács azonban az én működésemet megerősítette. Dr. Farkas Zoltán hamarosan megösmerte a „színész elvtársakat”. Sajnálkozni tudott rajtuk, a különleges szociális felfogásuk[on]. Ez a sok hányattatás nem használt a színháznak és munkakörének. A Munkástanács kiutalt a színtársulatnak fejenként 1500 koronát. A színház bizalmi tanácsa, mely színészekből állott, sem feleségemnek, Biller Irénnek⁶⁸⁸, sem nekem nem utalt ki egy fillért sem. A legnagyobb gondok közé jutottunk.

Pesten a Deák téri templom közelében működött a színházi népbiztosság. Ott ösmertem meg Reinitz Bélát.⁶⁸⁹ Az ösmerkedés nem volt számomra nagy öröm. Ugyancsak ott ösmertem meg Földes Dezsőt, aki később a szlovenszkói magyar színészet egyik sírásója lett.⁶⁹⁰ De tartsunk csak sorrendet.

Megbízást kaptam, hogy az üzemvezetői teendőket lássam el. E megbízatás általános csodálkozást váltott ki a társulat tagjaiból. Ők szentül hittek, hogy lefognak Pesten, mert a csehekkel „cimboráltam”. Sőt már azt is bizonyosra vették, hogy Török Sándor ügyelóm zsebében van a kinevezés a színház üzemvezetői állására. Ez a Török nagyszájú, hangos, üresfejű fráter

687 Farkas Zoltán (1881–1945) ügyvéd, szociáldemokrata politikus, a két világháború közötti csehszlovákiai magyar szociáldemokrácia egyik vezető személyisége. A Tanácsköztársaság idején tagja volt a kassai Direktóriumnak, 1920 és 1937 között pedig a kassai városi képviselőtestületnek a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt magyar tagozatának képviselőjeként. 1929 és 1935 között ugyanennek a pártnak a parlamenti szenátora volt. 1944 nyarán Auschwitzba deportálták, halálának pontos ideje nem ismert.

688 Biller Irén (1897–1989) magyar színésznő, Faragó Ödön második felesége, aki 1915-től játszott Faragó színtársulatában.

689 Reinitz Béla (1878–1943) zeneszerző, zenekritikus. A Tanácsköztársaság idején a művészeti ügyek kormánybiztosa, az államosított színházak ügyvivője lett, majd a kommünben vállalt szerepe miatt 1920-ban Bécsbe emigrált. 1931-ben tért vissza Magyarországra.

690 Földes Dezső (1886–1945) magyar színész, rendező, aki 1923 és 1925 között vezette a kassai magyar színtársulatot, később pedig Szlovákia és Magyarország egyéb városaiban is rendezett darabokat.

Billér Irén és Faragó Ödön Hennoque tábornok kassai látogatásakor, 1919.
(Fényképezte: Josef Polák.) *Forrás: Kelet-szlovákiai Múzeum, Kassa (VIII. 905)*

volt. Afféle Pry Pál,⁶⁹¹ aki mindenbe belekotnyeleskedik, amihez semmi köze sem volt. És amellet egy tehetségtelen ember.

A film gyorsan pergett. Híre járt, hogy a Nagy Antant parancsára Kun Béláék vörös uralmát fel kell számolni azokon a helyeken, ahol a kommunizmus előtt a csehszlovák hatóságok működtek. A kártyavár erősen mozgott. Felhívtak a népbiztossághoz, és értésemre adták: menekülni kell. Vigyem a társulatomat és teljes színigazgatói felszerelésemet haza „kis Magyarországra”. Én már kétszer menekültem,⁶⁹² kétszer nekem ebből a színjátékból

691 Pry Pál (Paul Pry) = kíváncsiskodó, kotnyeles ember, John Poole azonos című, 19. században íródott darabjának főhőse.

692 Faragó 1914. december elején Kassáról az orosz betörés elől, 1916. augusztus végén pedig Brassóból a román hadsereg érkezése elől volt kénytelen társulatával együtt elmenekülni.

elegem volt. De ha a kassaiak nem menekülnek, miért menjek el én innen? Már én inkább a kassaiakkal tartok. Sorsunk így pecsételődött meg. Miután a színtársulat tagjai teljes bizonytalanságban voltak, összehívtam őket június 30-ára, és értésükre adtam az események új fejlődését. Lesújtottan hallgatták szavaimat az imént még ellenem agítáló tagjaim. Nem találtam semmi örömet és elégtételt e sötét kép láttán. Lelkemben zűrzavar volt. Magyar érzésem mély fájdalommal töltött el. Szegény magyar nép sehogy sem talál utat a kibontakozásra. Minden oldalról acsarkodó véres ellenség feszíti ezeréves korlátait. Mivel érdemelte ez az ország ezt a sorsot? Megalázó volt a város helyzete, a csehszlovák hadsereg a francia tábornokkal⁶⁹³ az élén újra elfoglalta Kassát.⁶⁹⁴ Virágokat kellett az úttestre szórni a lakosságnak. A csehszlovák zászlókat ki kellett tenni a házakra. Küldöttség fogadta a hadsereget az Andrassy kávéház előtti téren, az óra alatt vánkoston [a] városkapu kulcsát mint szimbólumot a teljes megadás jeléül dr. Blanár Béla⁶⁹⁵ polgármester francia nyelven adta át Hennoque tábornoknak; nagy virágcsokrot a város hölgyei nevében F[aragóné] Biller Irén adta át ezekkel a szavakkal – franciául –: „Tábornok úr, szeresse a magyarokat!” A tábornok tényleg megszerette a magyarokat, pláne mikor megtudott sok minden valóságot.

693 Az említett francia tábornok Edmond Charles Adolphe Hennoque (1860–1933) volt, aki 1919-ben az új csehszlovák államba érkező francia katonai misszió tagja, Kelet-Szlovenszko parancsnoka. 1919 folyamán részt vett a csehszlovák hadseregnek a magyar bolsevik egységek elleni küzdelmeiben.

694 Faragó egy korábbi esszékötetében a következőkkel zárta a Tanácsköztársasággal kapcsolatos gondolatait: „Gyűlölködésre épített homokvár volt a magyar kommunizmus, melyet készületlenség jellemzett és hiába szavalta Kun Béla barátom a kassai városháza erkélyéről: – »Ugye-e szép ez a kommunizmus? Ugye jó ez a kommunizmus? Még meg sem ízleltétek és máris ilyen boldogok vagytok!« Amit a kassaiak megízleltek belőle, arról jobb: nem beszélni. Ma már rossz, fájó tompa sajtó, hogy ilyenben is részt kellett venni!” Faragó Ödön: *Naplótöredékek*. In Faragó Ödön: *Írások és emlékek*. Lám Elemér Részvénytársaság Nyomdai Műintézete, Užhorod, 1933, 95. o.

695 Blanár Béla (1866–1932) kassai ügyvéd, politikus, 1910 és 1914 között magyar parlamenti képviselő, 1914 és 1918 között Kassa polgármestere, majd a Szlovenszko Magyar Jogpárt egyik alapítója volt. 1923-tól a kassai Városi Párt képviselőjeként, 1925-től pedig a Magyar Nemzeti Párt alelnökéként politizált.

Megint el lettünk zárva mindenkitől s mindentől. Új műsorról kellett gondoskodnom, mert magyar darabokat nem ka[p]hattunk. Nem tétlenkedtem. Lázasan nekiláttam a munkának egzisztenciális helyzetünkért. Lefordítottam darabokat, operákat vettem meg. Az itt élő nyugdíjas színészeinknek munkalehetőséget adtam, kifizettem a nyugdíjasokat, mert Budapestről nem kaphattak egy fillért sem. Ezt az összeget később az Egyesület Nyugdíj Intézetének⁶⁹⁶ ajándékoztam.

[1919.] április 27-én előadtuk az *Eladott menyasszonyt*.⁶⁹⁷ A kulturális közeledést értékelték. Más érzésekkel kezelték a magyar színház ügyét. Magyar részről egyes vonalon nem helyeselték lépésemet, de az én lelkiismeretem nyugodt volt. Mindent meg kellett tennem, hogy a magyar színeszetet megtarthassam azon a nívón, amelyet a magyarság megérdemel. Turócszentmártonból szlovák elismerést kaptam, és mint jó magyarról írtak rólam. Április 5-én vizitelt nálam Hennoque francia tábornok, és nagyon csodálkozott azon, hogy mi magyar színészek vagyunk.

Ahol tehettem, anyagilag sem zárkóztam el a csehszlovák jótékony intézményektől. A magyar vezető hivatali főnököket túszul összefogdosta a cseh rendőrség. Mire a város hölgyei nevében Biller Irén felkereste a tábornokot, aki szavunkra és jótállásunkra szabadon bocsátotta őket.⁶⁹⁸

696 Itt Faragó feltehetően az 1923 és 1925 között megszervezett Szlovenszkói Magyar Színpartoló Egyesületre gondolt.

697 Időrend szempontjából a teljes bekezdés a korábbi időszakra vonatkozik. Az említett darabot 1919. április 26-án játszották Faragó korábbi bejegyzése szerint, illetve Hennoque francia tábornokkal is jóval a Tanácsköztársaság csapatainak Kassára érkezése előtt találkozott.

698 Ez az 1919-es események bemutatását lezáró anekdota feltehetően nem valós történeten alapul. A forrás jelzete: Országos Széchényi Könyvtár, Színháztörténeti Tár, Faragó Ödön iratai, A szlovenszkói és ruszinszkói magyar színészet 25 éves története 1918. évtől a szovjet felszabadítási harcokig. Írta, összeállította: Faragó Ödön, 25–39. o.